

FAN VA TEXNOLOGIYALAR TARAQQIYOTI

DEVELOPMENT OF SCIENCE AND TECHNOLOGI

2
2026

Tahririyat hay'ati raisi:
SIDDIQOVA S.G'. –
Buxoro davlat texnika universiteti rektori

Muovini:
NIZAMOV A.B. –
BuxDTU ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Tahrir hay'ati:

MUQIMOV K.M. – O'zR FA akademigi (O'zMU)
JALILOV A.T. – O'zR FA akademigi (Toshkent kimyo-texnologiya ITI)
NEGMATOV S.N. – O'zR FA akademigi ("Fan va taraqqiyot" DUK)
BAHODIROV G'.A. – t.f.d., professor, O'zR FA bosh ilmiy kotibi
XAMIDOV O.X. – iqtisod fanlari doktori, professor (BuxDU)
JALILOV T.K. – iqtisod fanlari doktori (DSc), professor (TKTI)
PARDAYEVA M.D. – BuxDTU yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha birinchi prorektori, falsafa fanlari doktori (DSc)
XOJIYEV A.X. – o'quv ishlari bo'yicha prorektor, texnika f.f.d. (PhD)
SAIDOV S.B. – Buxoro DTU moliya va iqtisod ishlari bo'yicha prorektori
QURBONOV J.M. – texnika fanlari doktori, professor (Samarqand ISI)
ADIZOV B.Z. – texnika fanlari doktori (DSc), pprofessor, O'zRFA UNKI
ASTANOV S.X. – fizika-matematika fanlari doktori, professor
RAXMONOV X.Q. – texnika fanlari doktori, professor
VOXIDOV M.M. – texnika fanlari doktori, professor
JO'RAYEV X.F. – texnika fanlari doktori, professor
SADULLAYEV N.N. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
MAJIDOV Q.X. – texnika fanlari doktori, professor
FOZILOV S.F. – texnika fanlari doktori, professor
ISABAYEV I.B. – texnika fanlari doktori, professor
ABDURAHMONOV O.R. – texnika fanlari doktori, professor
GAFUROV K.X. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
XAYDAROV A.A. – texnika fanlari doktori (DSc), dotsent
JO'RAYEV F.O'. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
MURADOVA F.R. – pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
JUMAYEV M.R. – fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor
YUNUSOVA G.S. – falsafa fanlari doktori (DSc), professor
BOBOYEV A.Ch. – iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
TO'XTAYEVA Z.Sh. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
MAXMUDOV M.J. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
HAYITOV R.R. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
BOZOROV G'.R. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
BOLTAYEV Z.I. – fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor
OLTIYEV A.T. – texnika fanlari doktori, (DSc)
JALILOV R.B. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
MAXMUDOV M.I. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
MAJIDOVA N.Q. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
AXMEDOV V.N. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
MAXMUDOV R.A. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
PULATOVA M.I. – fizika-matematika fanlari nomzodi, professor
RAHMATOV Sh.A. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
OCHILOV A.R. – texnika fanlari doktori (DSc), dotsent
O'RINOV U.A. – pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
PO'LATOVA S.U. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
SAMIYEVA Sh.X. – pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
TESHAYEV M.X. – fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor
XAITOV V.U. – iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
XOJIYEV Sh.M. – texnika fanlari doktori (DSc), dotsent
XAYITOV Sh.N. – iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
ZOIROV E.X. – falsafa fanlari doktori (DSc), dotsent
NARZIYEV M.S. – texnika fanlari doktori (DSc), dotsent
NAMAZOVA N.J. – iqtisodiyot fanlari b.f.d. (PhD), dotsent

Bosh muharrir: DO'STOV H.B. – kimyo fanlari doktori, professor

Muharrirlar: Artikova M.M., Istamova G.X.
Musahhih: Barakayeva D.F.

FAN VA TEXNOLOGIYALAR
TARAQQIYOTI
ILMIY-TEXNIKAVIY JURNAL

DEVELOPMENT OF SCIENCE
AND TECHNOLOGY
SCIENTIFIC AND TECHNICAL JOURNAL

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyati boshqarmasida 2014 yil 22-sentyabrda № 05-066-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan

Muassis:
Buxoro davlat texnika universiteti

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi OAK Rayosatining 2017 yil 29-martdagi №239/5-sonli qarori bilan dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan. 2019 yilda O'zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining qarorlari bilan qayta ro'yxatdan o'tkazilgan.

Tahririyat manzili:
200117, Buxoro shahri, Q. Murtazoyev ko'chasi, 15-uy, Buxoro davlat texnika universiteti

Tel: 0(365) 223-92-40

Faks: 0(365) 223-78-84

E-mail: fantt_jurnal@umail.uz

Jurnalning to'liq elektron varianti bilan <http://journal.bstu.uz> sayti orqali tanishish mumkin.

Ushbu jurnalda chop etilgan materiallar tahririyatning yozma ruxsatisiz to'liq yoki qisman chop etilishi mumkin emas. Tahririyatning fikri mualliflar fikri bilan har doim ham mos tushmasligi mumkin. Jurnalda yoritilgan materiallarning haqqoniyligi uchun maqolalarning mualliflari va reklama beruvchilar mas'uldirlar.

MUNDARIJA – CONTENT

TEXNIKA, TEXNOLOGIYA VA JHOZLAR	
Kayumov U.E., Pardayeva Sh.S., Istamov M.F. Konchilik sanoatida qo‘llaniladigan markazdan qochma nasoslarning ekspluatatsiyasining xususiyatlari	5
Majitov J.A., Narzulleyev M.N. Yakka iste‘molchilarga mo‘ljallangan biogaz qurilmasining tajriba tadqiqotlari.....	12
Fattoyev F.F., Hamidov A.X. o‘zbekiston respublikasida standartlashtirish bo‘yicha texnik qo‘mitalarning faoliyatini baholashda xalqaro tajribalarning o‘rni va ahamiyati.....	22
Taslimov A.D., Raximov F.M., Norqulov A.O. Navoiy shahar transformator podstansiyalarida faza balanslashni joriy etish bo‘yicha ustuvorlashtirish modeli.....	32
Mavlonova I.R. Pilla losi va sannohidan momiq olish hamda qayta ishlash istiqbollari.....	38
Narziev M.S., Axmedov V.N., Mavlonova I.R., Qodirov M.M. Pilla losini qo‘shimchalardan va seritsindan tozalashda tabiiy komponentlarni qo‘llash texnologiyasi.....	44
Мусурмонов И.М., Рахматова С.Ф., Жумаев А.А., Жумаева Н.К. Результаты исследования структурного состояния износостойких белых чугунов.....	48
Yusubaliyev A., Sharipov Sh.N. Beda urug‘ligini elektr maydonida ekishga tayyorlashning ayrim tadqiqot natijalari	54
KIMYO VA KIMYOVIY TEXNOLOGIYALAR	
Шарипбаев С.С. Влияние морфологии фотоанодов DSSC на характеристики фотоэлектрических преобразователей.....	58
Berdiyev D.M., Liang Zhenglong., Ibroximova M.M. Nikel asosli olovbardosh qotishmani qayta eritishda xossalarga ta’siri.....	63
Hamroyev O.O., Sattorov M.O., Ochilov A.A. Kimyoviy ishlov berish orqali olingan quduq mahsulotiga deemulgatorning xlorid kislota ishtirokida ta’sirining samaradorligini tadqiq etish..	68
Maxmudov M.J., Ne‘matov X.I., Shoymardonov O‘.B. Gazlarni absorsion quritishda qo‘llaniluvchi glikollarning asosiy xossalari tavsifi va jarayonning samaradorligiga ta’sir etuvchi omillar tahlili.....	77
Xo‘jaqulov A.F., Rasulov U.A., Raximov Z.Z. Navbaxor koni bentonitini sulfat kislota bilan faollanishi.....	81
Жумаева А.А., Амонов М.Р. Базальт асосида олинган ПВХ композицияларнинг термик барқарорлигини ўрганиш.....	87
Фозилов С.Ф., Махмудов М.Ж., Муртазаев Ф.И. Маҳаллий паст октанли автомобил бензинининг физик-кимёвий хossalари ва унинг бензол сақлаган фракциясини аниқлаш..	92
Sharipov N.Z., Fazlitdinov J.R. Ko‘mir yoqilg‘isi yonadigan tizimlardan chiqayotgan zararli tutun gazlarini tozalash texnologiyasi.....	99
Саатов С.К., Шарипов К.К. Полевые исследования по оценке скорости износа стенки трубопровода в процессе эксплуатация.....	104
Джураева Г.Х., Тошқобилов Ж.Ш., Абдурахимов И.Э. Синтез моноциклических ароматических углеводов.....	110
Toshpulatov D.T., Abdumuminova O.B., Xushvaqtov I.G‘., Pardaboyeva M.T., Toshtemirov A.Sh., Tashpulatov X.Sh. [Co(tmphen) ₃](PF ₆) ₂ gomoleptik kompleksning tuzilishini o‘rganish.....	114
Bokiyeva Sh.K. Konlardagi qatlam suvlarini tozalashda adsorbentlar olish texnologiyasi.....	118

MASHINASOZLIK VA ENERGETIKA

Murodov K.J. Yo‘lning sun‘iy notekislik qismiga birlashtirilgan mexanik-quyoshli gibrid qurilma yordamida elektr energiyasi ishlab chiqarish.....	123
Бафоев Д.Х. Повышение эффективности упрочнения деталей из титановых сплавов.....	127
Boixanov Z.U. Asinxron motorlarning elektromagnit holatini aniqlash va monitoring qilish usullari.....	135
Juraqulov A.X. O‘zbekiston iqlim sharoitlari uchun fokuslovchi quyosh kollektorlarini ishlab chiqish.....	139
Makhmudov M.I., Kushshayeva M.R., Nurov S.S., Timirov H.N., Sayfiyev H.O. The effect of dust accumulation on the efficiency of solar panels and methods for its detection.....	146
A‘zamov S.S. On-Grid quyosh fofoelektrik sistemasi energiya samarador ko‘rsatkichlarini tadqiqi.....	150
Nizomov J.A. Asinxron motorning MATLAB immitasion modeli orqaliy turli xil ish rejimlarini kuzatish.....	155
Bafojev D.X. Materiallar sirtida ko‘p elementli qoplamalar hosil qilish.....	160
Nizamov. J.A. Sun‘iy neyron tarmog‘i yordamida asinxron motorlarning nosozliklarni monitoring qilish va diagnostika qilish.....	166
Xaydarov X.M. Quyosh panellaridan ta‘minlangan elektr tarmoqlaridan ta‘minlanadigan nasos qurilmalari ish rejimlari va energiya iste‘mol dinamikasini yil davomida mavsumiy o‘zgarishi...	172
Murodov K.J. Vertikal suyuqlik oqimlari asosida binolarda energiya ishlab chiqarishning yangi yondashuvi.....	177
Тоиров З., Сайфиддинов Қ.Э. Анализ ветрового энергетического потенциала в бухарской области республики узбекистан с использованием распределения Вейбулла....	181
Sharipov J.O., Begmurodov A.F. Detallarni korroziya bardoshlilikini oshirish uchun zamonaviy yechim va uni qo‘llash jarayoni.....	188
Mirzamaxmudov U.A., Sharibayev N.Yu., Murodov R.S. Ipak qurti urug‘chiligida kapalak chiqarishni sinxronlashtiruvchi LED fotoperiod moslamasining elektrotexnik asoslari.....	192

INFORMATIKA VA AXBOROT – KOMMUNIKATSION TIZIMLAR

Rakhmonov I.U., Niyozov N.N., Nematov L.A. Investigation of insulation degradation mechanisms in centralized inverters and development of efficient data exchange methods in wireless sensor networks.....	197
Xamroyev X.X., Bibutov N.S., Xabibov F.Yu. “Materiallar qarshiligi” kursida masalalarni kompyuterli modellashtirish.....	202
Rakhmonov I.U., Kurbonov N.N., Nematov L.A. Parameter optimization of medium- and short-term forecasting systems of lightning activity.....	208
Sharifbaev A.N. Improving retrieval-augmented generation pipelines through knowledge graph integration.....	213

OZIQ-OVQAT SANOATI TEXNOLOGIYALARI

Axmedova M.B. Ikkilamchi mahalliy xomashyolardan xamirturush tayyorlash usullari.....	220
Ravshanov S.S., Shaxriddinov F.F., Suyunova L.A., Karimov D.T. Kompozit nonlarning oziqaviy tarkibi, xamir reologiyasi va sensor xususiyatlari.....	224
Ибрагимов А.К., Махмудов Р.А. Анализ химического состава и функционально-технологических свойств ингредиентов сырья для приготовления майонеза.....	229

Kuliyev N.Sh. Ko‘pik va emulsion strukturalarning shakllanishida meva va sabzavot sharbati komponentlarining ishtiroki.....	236
Kurbanov M.T., Axmedova M.B. Soya siqilmasidan parrandalar uchun ekologik toza omuxta yem tayyorlash texnologiyasini takomillashtirish.....	245
Хужакулов У.К., Мажидова Н.К., Мажидов К.Х. Исследование влияния воздействия электромагнитного поля на сохранность и показатели качества местных сортов томатов...	249
Yoqubov M.E., Khaitov R.A. Environmentally efficient helioconvective technology for dehulling pumpkin seeds.....	260
Mahmudov M.S., Mamajanov G‘.O., Toshmatov Y.R. <i>Phragmites communis trin</i> o‘simligidan ishqorli va kislotali usulda olingan sellyuloza namunalarning termik analizi	266
Турсунова Н.Н. Общая характеристика сои и основные направления использования соевых продуктов.....	270

TO‘QIMACHILIK VA YENGIL SANOAT TEXNOLOGIYALARI

Amonov A.R, Muxammedjanov M.M. Tikuv mashinasi qayishqoq tayanchlari bo‘lgan bosh valning kritik tebranishlari tahlili.....	278
Behbudov Sh.H., Samadova M.O. Ip va matoga ignaning ta‘sirini vertikal tebranishdagi chastotasining tahlili.....	282
To‘raqulova B.B., Temirova G.I., Toshpo‘latova G.R. An‘anaviy naqsh va bezaklarni modernizatsiya qilishning usullari.....	285
Нигматова Ф.У., Эргашева Н.Дж., Кодирова Д.Х., Шомансурова М.Ш., Музаффарова Ф. Ретроспективные исследования современного дизайна меховой одежды за период 1980-2025 гг	292
Jumaniyazov K., Salimov Sh.H., Nazarov R.A. Pnevмомеханик yigirish mashinasida sifatli ip ishlab chiqarish tasnifi	299
Bebutova N.N., Qiyomova S.I. Sanoat tarmoqlarida ekspluatatsiya talablarini hisobga olgan holda maxsus kiyimni takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar.....	303
Мухаммедова М.О. Научные основы выбора материалов для ортопедической обуви и внутренних стелек при повреждениях голеностопного сустава.....	310
Nazirov R.R., Abdurahmonov O.SH., Qurbonov A.B. 5LP rusumli linterga tajriba arra oraliq qistirmalarini tayyorlash va tajribalarning metodik uslublari	313
Мухаммедова М.О., Ахмедов Ж.Ж. Распределение биомеханических нагрузок в конструкции ортопедической обуви и их влияние на конструктивные элементы.....	317
Турдиев Б.Э., Росулов Р.Х., Очиллов М.М., Эрдонов А.М., Пардаев Б.Ч. Чигит элеватори учун лентали конвейерини ишлаб чиқаришдаги тажриба-синов натижалари.....	322
Узакова Л.П., Авезова А.А. Выбор материала для подкладки женской модельной обуви: требования, свойства, современные решения.....	326
Mardonov S.E., Muxtorova Z.N. Qatlamlarni biriktirish usulining ikki qatlamli to‘qimalarning fizik-mexanik xossalariga ta‘sirini aniqlash.....	331
Rayimberdiyeva D.X., Nabidjanova N.N. Tikuv sexlarida texnologik jarayonlarni loyihalashni takomillashtirish.....	335
Sharifbayev R.N., Obidov A.A. Pilla navlarini ajratuvchi adaptiv mexatronik tizim yaratish....	340
Ержанова Д.Ж., Мардонов С.Э. Инновационные подходы к проектированию трикотажных полотен с заданными эластическими свойствами для одежды сегмента 0–3 года	347
Ботиров А., Рахимов А., Шарипбаев Н. Использование ультразвуковой технологии для совершенствования процессов размотки коконов в шелковом производстве.....	351
Dehqonov G‘., Sharibayev N.Yu., Murodov R.S. Ipak qurtini parvarishlash texnologiyasi va qurtxonalarda mikroiklim sharoitlarini ta‘minlash masalalari.....	357

Ubaydova V.E., Abbosova M.O. Homilador ayollar uchun transformatsiyalanuvchi kiyim konstruksiyasini ishlab chiqish va uning funksional samaradorligini baholash.....	361
Rosulov R.X. Qoziqli barabanlarda qayishqoq elementlarni qo'llashni nazariy tadqiq qilish.....	370
Совутов М.Э., Мусаев Н.М., Ахмедов К.И., Мукимов М.М. Трикотаж тўқималари тузилиши ва калинлиги ўзгаришини иссиқлик сақлашда вақтга боғлиқлик ҳолатини назарий тадқиқи.....	373
Qodirova S.X., Abdullayeva G.Sh. Milliy naqshlarning arxitekturada qo'llanilishi va ularning qiyosiy tahlili.....	379
Sayidova M.X. Harakat energiyasidan quvvatlanuvchi aqlli isituvchi kombinezon..	384
Do'stova F.X. Turli navlardagi paxtalarni tozalashdagi mavjud texnologiyalar tahlili.....	387
ANIQ VA IJTIMOIIY-IQTISODIIY FANLAR	
Fayazova D.S. Autizm bo'lgan talabalarning til o'rganishdagi xususiyatlari.....	392
Sharipova Sh.N. Oliy ta'lim tizimida raqamli texnologiyalar asosida texnik tafakkurni rivojlantirish usullari.....	395
Isxakov M.M. Axborot-kutubxona xizmati ko'rsatishda yangi innovatsiyalarni joriy qilish....	399
Sidiqova N.N. Ingliz va o'zbek tillarida milliy koloritni ifodalovchi frazeologik birliklarning lingvistik xususiyatlari.....	404
Саидова А.С. Таълим трансформацияси жараёнида бўлажак мутахассисларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш методикаси.....	408
Hikmatov N.I. Innovatsion qurilish materiallari.....	412
Мухаммадов С.К., Илясов А.Т., Пахратдинов. А.А. Бухоро шаҳридаги “Абдуллахон” мадрасаси биносининг техник ҳолатини кучлантириш бўйича таҳлил ва тавсиялар.....	416
Tursunova N.N. Kasb-hunar ta'limi tizimida “Mehnat muhofazasi va xavfsizlik texnikasi” fanini o'qitishda zamonaviy ta'lim metodlarini qo'llash.....	420
Samadova R.A., Gafurova N.T., Xikmatov N.I. O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy siyosatida xotin - qizlarga oid insonparvarlik qarorlarining ahamiyati.....	426
Ортикова Г.Ш., Нурмухаммедова Б.И. Оценка состояния финансирования международной торговли в республике Узбекистан.....	430
Баракатова Д.А. Рус адабиётида танқидий реализм асосчиси.....	434
Мустақимова Қ.С. “Шоирлар одам атоси” ҳақида.....	437
Раупова М.Х. Динамические задачи в формулировке квадратичной неограниченной бинарной оптимизации (QUBO) и их квантовые решения.....	441
EKOLOGIYA VA ATROF MUHIT MUHOFAZASI	
Xolova Sh.A. Ecological efficiency of introducing “green technologies” into industry.....	447
Axmedova M.B. Maishiy qattiq chiqindilar asosidagi xomashyolardan ekologik toza va iqtisodiy samaradorligi yuqori mahsulotlar ishlab chiqarish.....	451
QUTLOV	
Фозилов Садриддин Файзуллаевич – 60 ёшда. Етук олим ва жонкуяр устоз.....	456

РУС АДАБИЁТИДА ТАНҚИДИЙ РЕАЛИЗМ АСОСЧИСИ

Баракатова Д.А.

Бухоро давлат техника университети.

Аннотация. Мақолада жаҳон адабиётининг ёрқин намоёндаси, рус адабиётининг ўзига хос услуб яратган Николай Василевич Гоголь ҳаёти ва ижодий мероси тўғрисида маълумот берилган. Ёзувчининг бадиий ижодига таъсир қилган ижтимоий ва сиёсий омиллар, унинг сирли ва жумбоқли руҳий ҳолати, атроф-муҳит, жамиятга муносабати атрофлича ёритилган. Гоголнинг адабиёт тарихида муҳим ўрин эгаллаган асарлари моҳияти, мавзу ва зояси таҳлил қилинган. Руснинг қалби бўлмиш Гоголнинг ўзбек адабиётининг ўрни, ижодининг ўрганилиши баён қилинган.

Калим сўзлар: оилавий адабий муҳит, театр, юмор, сатира, реализм, украин ва рус маданияти, фольклор ва анъаналар, ижтимоий иллатлар, чуқур ижтимоий танқид, “ўтқир кулги”, инсон табиати

THE FOUNDER OF CRITICAL REALISM IN RUSSIAN LITERATURE

Barakatova D.A.

Bukhara state technical university.

Abstract. The article provides information about the life and creative legacy of Nikolai Vasilyevich Gogol, a prominent representative of world literature who created a distinctive style in Russian literature. The social and political factors that influenced the writer's artistic work, his mysterious and complex psychological state, as well as his attitude toward the environment and society are thoroughly examined. The content, themes, and ideas of Gogol's works, which occupy an important place in the history of literature, are analyzed. The article also highlights Gogol's place—considered the “soul of Russian literature”—in Uzbek literature and discusses the study of his творчество.

Keywords: family literary environment, theater, humor, satire, realism, Ukrainian and Russian culture, folklore and traditions, social vices, deep social criticism, “sharp humor,” human nature.

Рус ва жаҳон адабиётининг йирик намоёндаларидан бири, сатира, юмор ва реализмни ўзига хос услубда уйғунлаштира олган Николай Василевич Гоголь (1809 – 1852) қисқа умр кечирган бўлса-да, сермазмун ва сермаҳсул ижод намуналари қолдира олган ёзувчидир. Гоголь 1809 йилда Украинанинг Полтава губерняси, Миргород уезди, сўлим Сорочинци қишлоғида дунёга келган. Бу жой украин халқ маданияти, урф-одатлари ва фольклорига бой муҳит ҳисобланади. Отаси кичик помешчик (ер эгаси) бўлиб, шу билан бирга ҳаваскор драматург ва театр ишқибози эди, у украин тилида сахна асарлари ёзган. Онаси диний қоидаларга амал қиладиган, анъанавий қарашларга эга аёл бўлган, у ўғлини диний руҳда тарбиялаган ва халқ ривоятлари билан таништирган. Қишлоқ табиати қўйнида, халқ оғзаки ижоди, диний қарашлар, театр ва адабиёт муҳитида улғайган Гоголь болалигиданоқ адабиёт ва театрга меҳр қўйган. Бу муҳит унинг ижодига кучли таъсир қилган: украин халқ эртаклари ва афсоналари, оддий халқ ҳаёти, дин ва маърифий қарашлар унинг илк асарларига асос бўлган. Фантастика ва юмор, халқона образлар – Гоголь ижоди икки буюк маданият – украин ҳамда рус халқлари анъаналарининг ажойиб қоришмаси маҳсулидир.

Гоголь Нежин гимназиясида таҳсил олган (1821 - 1828) ва шу ерда ижодий фаолияти бошланган. Бу ерда адабиёт ва театрга қизиқиши кучайган, сахна асарлари қўйишда иштирок этган, ижод қилишни бошлаган. Аммо у ўқишда жуда ҳам ажралиб турмаган, кўпроқ ижодий ишларга қизиққан. Петербургга борган, рассомлик қилган, драма тўгаракларида фаол қатнашган, айрим юмористик ролларни ижро этиб, бадиий ижод билан ҳам шуғулланган. Унинг илк асари муваффақиятсиз чиққан. Бироқ у тушкунликка тушмай, ўз ватани ҳақидаги афсона ва ривоятларни қоғозга тушира бошлади. Натижада “Диканка қишлоғи яқинидаги оқшомлар” (1831-32) ҳикоялар тўплами дунёга келди, бунда Малороссиядаги турмуш тарзи, одамлар онги, ахлоқи, халқнинг юморга бой афсоналари, урф-одатлари акс этирилган. Бу тўплам Гоголга шуҳрат келтирди. Ҳаёти ва ижоди жуда мураккаб, бир вақтнинг ўзида миллий (украин) ва рус маданияти таъсирида шаклланган.

Бир муддат чет элга кетган, Германиянинг Любек, Гамбург шаҳарларида бўлган. Петербургга қайтиб давлат маҳкамаларида ишлай бошлаган. Гоголь Санкт-Петербург университети умумтарих кафедрасида профессор бўлиб ишлади (1834), бу унга тарих билан чуқурроқ танишиш имконини берди. Гоголь яшаган даврда Россияда бюрократия, коррупция, мансабпарастлик кенг тарқалган эди. У давлат идораларида ишлар экан у ердаги

бошбошдоқлик, лаганбардорлик, беҳудагарлик каби бир қанча иллатларга бевосита гувоҳ бўлади. Маҳкамалардаги қоғозбозлик, сансалорлик каби иллатлар Гоголь учун бой мавзу бўлди. Ёзувчи асарларида жамиятдаги иллатлар, мансабпарастлик ва риёкорлик, инсон табиатидаги салбий хусусиятларни қаттиқ танқид қилинади.

Александр Сергеевич Пушкин билан учрашуви (1831) Гоголь ижодида бурилиш ясади. У Пушкин билан яқин алоқада бўлган ва Пушкин унинг ижодига катта таъсир кўрсатган. Шу билан бирга, Гоголнинг ижоди Фёдор Достоевский ва Лев Толстой каби буюк ёзувчиларга кучли таъсир кўрсатган. Дарҳақиқат, Гоголнинг энг катта қуроли унинг ўткир кулгиси эди. Унинг машҳур «Ревизор» (1836) комедияси Россиядаги порахўрлик, мансабпарастлик, тилёғламалик каби иллатларни аёвсиз фош этди, амалдорларни масхара қилади. Маълумотларга кўра пьеса сахнага қўйилганда император Николай I шахсан ўзи томошага келиб, яқунда: «Ҳамма ўз насибасини олди, энг кўпи эса менга тегди», – деб тан олган экан. Гоголь шунчаки кулдирмасди, у «кўз ёшлар орқали кулги» санъатини яратганди. Унинг «Шинель» қиссасидаги кичкина одам – Акакий Акакиевичнинг фожиаси кейинчалик бутун рус адабиётида инсонпарварлик ғоясининг асосига айланди. Машҳур ёзувчи Фёдор Достоевский бежизга: «Биз ҳаммамиз Гоголнинг “Шинел”идан чиққанмиз», – демаган.

Гоголь ҳаётининг, айниқса, сўнгги йиллари жуда фожиали кечган, рус адабиётининг сирли ва жумбоқли сиймоларидан бири бўлмиш Гоголь ўзининг бош асари “Ўлик жонлар” достонининг иккинчи қисмини ёзишга кўп йиллар сарфлади, аммо рухий тушқунлик ва ўзидан қониқмаслик ҳисси уни енгиб қўйди. Гоголь худди асарлари сингари сирли, зиддиятларга тўла, серандиша, ўйчан йигит эди, руҳиятида телбалик ва даҳолик қоришиқ эди. Қандайдир номаълум бир рухий босим ва тушқунлик тез-тез ўз “ҳунарларини” кўрсатиб турарди. Ўлимидан бир неча кун олдин, тунда у “Ўлик жонлар” қўлёзмаларини оловга ташлаб юборди. Бу адабиёт тарихидаги энг катта йўқотишлардан бири ҳисобланади. 1852 йилда, 42 ёшида вафот этган Гоголь ўзидан бой мерос ва ечилмаган сирларни қолдириб кетди. Унинг асарлари ҳамон китобхонларни ҳам кулдириб, ҳам чуқур ўйга толдириб келмоқда.

Николай Гоголь жаҳон адабиётида реализм ва сатиранинг ривожига улкан ҳисса қўшган адибдир. Унинг ижоди рус адабиётида янги босқични бошлаб берди. Дон казаклари ҳаёти ва тарихининг чуқур билимдони Гоголь «Тарас Бульба» (1835) қиссасида украин халқининг чет эл босқинчиларига қарши курашини тасвирлаган. Ўзбек адабиётида бу асар ўнлаб йиллар давомида мактаб дарслик ва мажмуаларида бериб келинган. У ҳозирга қадар ўзбек тилида, алоҳида китоб ҳолида уч бора, юз мингдан ортиқ нусхада нашр этилган. Сабаби, аввало ёзувчининг юксак бадиий маҳорати, шунингдек, асосий образ – Тарас Бульбанинг мард, ватани, эътиқоди учун ўлимга ҳам тайёр, қатъий характерли, ёвга нафрати чексиз, сотқинлик қилган ўғлини ўлдиришдан зарра иккиланмайдиган бир шахс қилиб тасвирланганида. Иззат Султон айтганидай, характер адабий асарда ғоявий ва ҳаётий мазмуннинг шакли бўлса, яъни асар қаҳрамони ёзувчи ғоясини ифода этса, Тарас Бульба образи орқали Гоголь мардлик, садоқат, ватанпарварлик ғояларини тақдим этади. Зеро Тараснинг мард, қатъий иродали, юртпарвар бир киши сифатида тасвирлангани ҳаммага маълум. “Темир иродали Тарас, унинг мардона ўғли Остап, болалигидан кўнгли бўшроқ ўсган Андрей, «Сечь учун» жонини тиккан азамат казаклар, баҳодирлик замонларини қўмсаб, кексайган чоғида ҳам қўшин сафида юрган машҳур атаманлар, ёввойи демократияга хос аскарбоши сайлови, қамалдаги шаҳарнинг очликдан эти суягига ёпишган фуқароси, бепоён қиру ўтлоқлар, партиархал ўтмиш тасвири... Бу каби ёввойи дилбарликлар, ўша давр ҳаётининг ўзига хос романтикаси ўқувчини мафтун этади”. Китобхон бош қаҳрамонни, у ҳар қанча кўполу ўжар бўлмасин, ёқтириб қолади. Тарас Бульба – ҳар бир адабиёт муҳибига тирик бир шахс каби таниш.

Гоголь ижодининг чўққиси бўлган «Ўлик жонлар» (1842) достон-романида Россиядаги ўша давр ҳаётига умумий тавсиф берилган, жамият, тизим қаттиқ танқид қилинган.

Дарҳақиқат, Россия империясида 1861 йилгача помещикларда ўзига тобе деҳқонларга, уларнинг меҳнати ва мол-мулкига чексиз эгалик ҳуқуқи бўлган. Бундан жабр чеккан деҳқонлар чекка ҳудуд ва ўлкаларга кетишга мажбур бўладилар. “Ўлик жонлар” асари бош қаҳрамони Чичиков губерниялардан биридаги шаҳарга келади, у ердаги қиборлар ишончига киришга ҳаракат қилади. Чичиков шаҳар казо-казолари иштирокидаги турли бал ва зиёфатларнинг мўтабар меҳмонига айланади. Унинг асли мақсади жамиятнинг аҳволидан ўзининг кучи, ақли ва уддабуронлиги билан катта пул топишдир, шу ниятда “ўлган” деҳқонларни, аммо охириги тафтишда тириклар қаторида ҳисобга олинган крепостнойларни сотиб олиш ёки уларга эгаликни қўлга киритиш бўлган. Сўнгра “Ўлик жонлар”ни васийлик кенгашига гаров сифатида тақдим этиб, эвазига мўмай пул кредитини ундирмоқчи эди. Помешиклар ҳам бу “Ўлик жонлар”ни сотишдан манфаатдор. Чунки ўлиб кетган ҳар бир крепостной учун худди тирикларга тўлагандай солиқ тўлашга мажбур этиларди. Чичиков асардаги сатирик равишда чизилган помещиклардан ўзининг мантиқий дунёқараши билан даҳшатлидир. Чичиков – бу йиртқич, у ҳеч қандай ахлоқий кодекс ёки принципларга амал қилмайди, ҳар қандай сотқинликка тайёр шахс. Асардаги бошқа помещиклар табиатига хос хусусиятлар унинг психологиясида ҳам мужассамлашган. Гоголь бу асарида майда дворянларнинг оддий ҳаётини эмас, балки крепостной ҳуқуқлари емирилаётган бир даврдаги Россия ижтимоий ҳаётининг оғир аҳволини кўрсатиб берган. Гоголь ўз асарини “О, Русь, каёққа қараб кетяпсан?” деган рамзий савол-чақириқ билан тугаллайди.

“Ўлик жонлар”нинг илк нашри 1842 йили эълон қилинади. Мазкур асарнинг бош қаҳрамони Чичиков тарихининг давомини халққа ёзиб тақдим қилишни ёзувчи ваъда берган эди. Иккинчи жилд учун ёзувчи ўн йил умрини сарфлади, аммо бу асар дунё юзини кўрмади. 1852 йил 24 февралда адиб қўлёмаларни ёқиб юборди, ўн кундан кейин ўзи ҳам дунёдан ўтди. Олимлар буни муаллиф энг аввало асардан қониқмагани билан, қолаверса, адибнинг феъл-атворидаги ғайриоддийлик билан изоҳлашади. Негаки, ёзувчи яна бошқа баъзи асарларини ҳам нашр эттирмай йўқотишга ҳаракат қилган. Тахминларга кўра ва ёзувчининг айрим эътирофларига кўра “Ўлик жонлар”нинг давомида қаҳрамонлар қайта туғилиши, марказий қаҳрамон ҳам инсофга келиб, ижобийлик касб этиши керак эди. “Асар Чичиковнинг тўғри йўлга тушиб олиши билан тугайди”, дея таъкидлаган эди Гоголнинг ўзи ҳам. Афсуски, муаллиф мақсади амалга ошмайди. “Ўлик жонлар”нинг иккинчи жилди мазмунидан қониқмаган адиб қўлёмани ўз қўли билан ёқиб юборади.

Гоголнинг асарлари ўзбек китобхонлари орасида кенг тарқалган бўлиб, уларнинг бир қатор намуналари маҳаллий таржимонлар томонидан ўзбек тилига маҳорат билан ўгирилган. Жумладан, адибнинг машҳур сатирага бой комедияси «Ревизор» 1935–1952 йиллар Кибриё Қаҳҳорова ва Абдулла Қаҳҳорлар томонидан таржима қилиниб, ўзбек саҳнаси ва адабий муҳитида алоҳида ўрин топди. Шунингдек, ёзувчининг юмористик руҳдаги «Иван Иванович ва Иван Никифорович ораларида бўлиб ўтмиш жанжаллар ҳикояти» асари 1972 йил Н. Алимӯхамедов таржимасида китобхонларга тақдим этилган. Гоголнинг йирик эпик асари, Рустам Абдурахмонов таржимасидаги (1959 йил) «Ўлик жонлар» эса ўзбек адабий муҳитида катта қизиқиш билан қарши олинган бўлиб, унда жамиятдаги иллатлар, порахўрлик, мансабпарастлик ва маънавий таназзул муаммолари чуқур бадиий таҳлил этилган. Бу асар ўзининг фалсафий мазмуни ва ҳаётий образлари билан ўзбек китобхонларининг маънавий дунёсига таъсир кўрсатган.

Шу билан бирга, “Ревизор” ва “Уйланиш” каби саҳна асарлари Ўзбекистон театрлари репертуаридан мустаҳкам ўрин олган. Ушбу пьесалар Ўзбекистондаги турли драматик театрларда қайта-қайта саҳналаштирилиб, томошабинлар эътиборини қозонган. Айниқса, «Ревизор» асаридаги ижтимоий танқид, мансабдорлар фаолиятидаги камчиликларнинг кулгили ва ўтқир тасвири уни доимий равишда долзарб асар сифатида сақлаб келмоқда.

Умуман олганда, Гоголь ижоди ўзбек адабий муҳитига чуқур кириб келган бўлиб, унинг асарлари нафақат таржима қилинган, балки миллий театр санъати ривожига ҳам

муҳим аҳамият касб этган. Бу ҳолат жаҳон адабиёти дурдоналарининг ўзбек маданий ҳаётига самарали интеграциясини яққол намоён этади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Н.В.Гоголь. Ревизор. 5 пардали комедия. Кибриё ва Абдулла Қаҳҳор таржимаси. “Ўқитувчи” нашриёти. Тошкент, 1974. –103 б.
2. Николай Васильевич Гоголь. Тентакнинг ёзмалари. Қисса. Рус тилидан Ф.Файзиев тарж.. Жаҳон адабиёти. Адабий-бадиий, ижтимоий-публицистик журнал. 2014, № 11. 4-20-б.
3. Ержан Ўрмонбоев. Тарас Бульба – рус адабиётидаги америкалик илк жосус ёхуд эл бошига қай қисмат тушиши мумкинлиги ҳақида қисса. Рус тилидан Рустам Ибрагимов таржимаси. <https://kh-davron.uz/kutubxona/multimedia/zuhriddin-isomiddinov-taras-bulba-oshkor-va-pinhon-qiyofa.html>
4. Зуҳриддин Исомиддинов. Тарас Бульба: ошкор ва пинҳон қиёфа. <http://www.adabiyot.islamonline.uz/kitoblar/har-xil-maqolalar/1256-maqola.pdf>
5. Гоголь и Достоевский. Вся жизнь – творчество. 2021. <https://xn--26-6kcpfg2aeiub.xn--p1ai/novosti/1635-gogol-i-dostoevskij-vsja-zhizn>

Баракатова Дилором Аминовна – Бухоро давлат техника университети Ўзбек ва хоризий тиллар кафедраси доценти. Телефон: 90-710-04-80.

“ШОИРЛАР ОДАМ АТОСИ” ҲАҚИДА

Мустақимова Қ.С.

Бухоро давлат техника университети.

Аннотация. Мақолада жаҳон маданияти тарихида муҳим ўринга эга, форс-тожик шеърляти асосчиси Абу Абдуллоҳ Рӯдакий ҳаёти ва ижоди ҳамда ижодкор яшаган давр ҳақида маълумот берилган. Шоирнинг бой маънавий мероси, асарлари таркиби ва кўлами, шеърлятининг мавзу ва гоёси, уларнинг жаҳон ҳамда ўзбек адабиётидаги ўрни таҳлил қилинган. Ибратли шеърлий нарчалар келтирилиб, улар шарҳланган. Рӯдакийнинг фикрича, инсоннинг тўла бахтга эга бўлиши учун тўрт нарса керак: соғлиқ, яхши одоб, яхши ном ва ақл. Шоир инсонларни воқеаларнинг ички моҳиятидан унинг ташқи томонини ажрата билишга чақиради. Рӯдакий асарлари яхшилик, саҳийлик ва улугворликни тарғиб қилади.

Калим сўзлар: форс-тожик адабиёти, мусиқа илми, ижтимоий ва сиёсий ҳолат, маданий марказ, сомонийлар саройи, адабий мерос, қасида, рубоий, газал, достон, инсонийлик гоёлари

POETS ON ADAM (THE PROGENITOR OF HUMANKIND)

Mustaqimova K.S.

Bukhara state technical university.

Abstract. The article provides information about the life and work of Abu Abdullah Rudaki, the founder of Persian-Tajik poetry, who holds an important place in the history of world culture, as well as about the period in which the poet lived. The rich spiritual heritage of the poet, the composition and scope of his works, the themes and ideas of his poetry, and their role in world and Uzbek literature are analyzed. Instructive poetic excerpts are presented and interpreted. According to Rudaki, four things are necessary for a person to achieve complete happiness: health, good manners, a good reputation, and intellect. The poet calls on people to distinguish the inner essence of events from their outward appearance. Rudaki's works promote kindness, generosity, and nobility.

Keywords: persian-tajik literature, musicology, socio-political situation, cultural center, Samanid court, literary heritage, qasida, rubai, ghazal, dastan, humanistic ideas.

Ўз даврида замондошлари томонидан “Одам уш-шуаро – шоирлар Одам Атоси” деб улуғланган, форс-тожик адабиётининг асосчиларидан бўлмиш Абу Абдуллоҳ Рӯдакий (858-941) яратган маънавий мерос жаҳон маданияти тараққиётида катта аҳамият касб этади. Шоир ҳозирги Тожикистон Республикаси Панжакент тумани Панжрудак қишлоғида деҳқон оиласида туғилган. Бу даврда Мовароуннаҳр Эрон, Ҳиндистон, Хитой ва Миср билан савдо ва маданий алоқаларни яхши йўлга қўйган эди. Х асрда Бухоро, Самарқанд, Урганч, Марв,